

20 години от края на Варшавския договор (1991–2011)

В края на юни 2011 г. в Министерството на Външните работи на Чешката република се проведе международна конференция, посветена на 20-годишнината от разпускането на Варшавския договор. От българска страна участие взе историкът доц. Йордан Баев от Военната академия „Г.С. Раковски“, дългогодишен изследовател на Студената война и на съвременните трансатлантически отношения. Пред участниците в международния форум той представи българската гледна точка относно разпускането на Варшавския пакт, акцентирайки главно върху заключителните преговори през 1991 г.

Доц. Йордан Баев

Доц. Баев, завършила току-що конференция в Чернинския дворец беше посветена на 20-годишнината от края на Варшавския договор. Заедно с НАТО той беше един от символите на разделена Европа. Това са и основните акценти, които се съдържат в последната Ви книга „Системата за европейска сигурност и Балкани-те в годините на Студената война“, която излезе миналата година. Може да се каже, че тя „изпревари“ конференцията с една година. Книгата всъщност е обобщение на около 20 години изследователска работа в архивите на различни

държави и от Източна, и от Западна Европа, както и в Съединените щати. Разсекретяването на тези архиви започна малко след края на Студената война, в резултат на което бе сложен край на съществуването на източноевропейската военнополитическа организация на Варшавския договор. Настоящата конференция, на която бях поканен да присъствам от министрите на външните работи и на отбраната на Чешката република, се провежда в същата тази зала в двореца Чернин, където на 1 юли 1991 г. бе подписан протокола за разпускането на Варшавския пакт. В действителност обаче аз съм

имал възможност да участвам като представител на България в няколко международни научни проекта, които разглеждаха историята на двата основни военно-политически блока – Международния исторически проект за Студената война във Вашингтон, Паралелния исторически проект за НАТО и Варшавския пакт в Цюрих, документалния проект за „Хелзинкския процес за сигурност и сътрудничество в Европа, Източна Европа и новата „източна“ политика на Вили Бранд“ в Манхайм и т. н. Всичко това ми позволи в последната си монография да обобща постигнатото в сътрудничество с колегите от различни европейски страни, включително и тук в Прага. Самият факт, че в последните няколко години участвам в четвърта международна конференция в столицата на Чешката република по проблеми на близкото минало, е достатъчно показателен. Настоящата конференция бе много интересна, с участието на известни политически дейци („творци на историята“) не само от Централна и Източна Европа, а също от Германия, Франция, Великобритания, САЩ. Но тя не е първият, нито ще бъде последният подобен форум.

Разделянето на Европа на два враждуващи лагера е резултат от поредица срещи, започнали преди края на Втората световна война и продължили след нейния край. Допреди 20 години за една от тези срещи не се коментираше – между Уинстън Чърчил и Йосиф Сталин през октомври 1944 в Мос-

ква, известна като „процентното“ споразумение. Днес, 20 години след края на Студената война, малко хора знаят не само какво точно се е договаряло на нея, но и как се е договаряло.

Често журналистите казват, че „сделката“ за разделянето на Източна и Западна Европа е станала в Ялта или Потсдам. Всъщност две от великите сили от антихитлеристката коалиция се договарят още преди края на войната – през октомври 1944 г. в Москва – с постигане на известното „процентно“ споразумение за „сфери на влияние“ на Балканите.

Във Вашата книга вие наричате разказа на У. Чърчил „наивна легендарна версия“. Защо?

Чърчил много френовно описва в спомените си „сделката“ за Балканите като една моментна импровизация. Документите показват обаче, че има много сериозни тридневни преговори, в резултат на които Гърция остава в „британската сфера“, а Румъния и България „в съветската сфера“. Това предопределя следвоенното развитие в региона. Именно политическото и идеологическото разделяне на Европа за близо половин век изисква от нас да проучваме съвременната европейска история в един паралелен прочит, тъй като развитието на НАТО и Варшавския пакт в много голяма степен е взаимосвързан процес.

Както е известно, първото разширение на НАТО е на Балканите, с приемането на Гърция и Турция. Защо погледите се насочват най-напред в този регион?

В първото следвоенно десетилетие Балканите играят важно място в общата геополитика на великите сили – гражданската война в Гърция през 40-те години е първият „горещ“ въоръжен сблъсък след началото на Студената война. Доктрината „Трумман“ от 1947 г. за оказване военна и икономическа помощ на Гърция и Турция е първата идеологическа доктрина на Съединените щати, която я налага като водеща световна сила и лидер на западните демокрации. Логично и първото разширяване на Алианса става с приемането на двете балкански страни през 1952 г. По-късно Балканите загубват своето приоритетно значение за суперсилите, тъй като „първоешелонният“ сблъсък се очертава в Централна и Западна Европа.

Както е известно, по време на Студената война на два пъти, през 1956 и 1968 г., Съветският съюз предприема военна интервенция срещу две от участничките във Варшавския пакт – Унгария и Чехословакия. Дистанцирането на Румъния от Варшавския договор през 60-те години води ли до планове за съветска военна интервенция?

Румъния на Николае Чаушеску от средата на 60-те години се превръща в постоянния „дисидент“ сред държавите от Варшавския пакт. Тук, разбира се, възниква въпросът защо Букурещ не последва съдбата на Будапеща и Прага с въоръжените интервенции от 1956 и 1968 г. Причините за „странното“ на пръв поглед поведение на Москва са няколко. На първо място, Румъния граничи само със социалистически държави и никога не поставя въпроса – дори иносказателно – за излизане от Пакта. Освен това по своята същност режимът на Чаушеску е ортодоксално авторитарно комунистическо управление, което не застрашава с „идеологическа ерозия“ фундамента на съветската политическа система, за разлика от модела на „социализъм с човешко

лице“ в Прага. През 1948 г. например чехословашкият посланик в София Франтишек Кубка обяснява на своя американски колега Доналд Хийт, че острият конфликт между Сталин и Тито можел да бъде образно описан като протестантски бунт срещу комунистическия Ватикан (очевидно чехословашкият посланик е направил историческа аналогия с бунта на Ян Хус). Нищо подобно нямаме при Румъния. Дори в последните години на Варшавския пакт по времето на съветската „перестройка“ Николае Чаушеску заедно с източноевропейския партиен лидер Ерих Хонекер са най-яръстните критици на „недопустимите политически отстъпки“, които правел Михаил Горбачов пред Запада.

Във Вашето изказване на конференцията вие споменахте, че по време на преговорите за закриване на Варшавския договор Румъния предлага той да се замени с друг, на регионална основа.

Непосредствено след падането на Берлинската стена и „нежните революции“ в Източна Европа никой все още не поставя въпроса за края на Организацията на Варшавския договор. Разполагаме с аналитични доклади за съветската политика в Източна Европа след политическите промени, изготвени по искане на Кремъл, както и с подобни аналитични разузнавателни справки по същата тема на Централното разузнавателно управление на САЩ от зимата и пролетта на 1990 г. В нито

Доц. Йордан Баев и Елена Поптодорова

един от тези анализи не се предвижда сценарий за скорошно разпускане на Пакта. На последното редовно заседание на ръководството на Варшавския пакт през юни 1990 г. в Москва дискусиата се води за трансформация на съществуващите политически и военни структури. Такъв дух имат предложенията на делегацията на Чехо-Словакия. Единствено унгарската делегация е за по-радикални мерки, включително скорошно ликвидиране военните органи на Пакта. СССР, България и Румъния настояват Варшавския пакт да се преустрои в „договор на суверенни и равноправни държави“, а Полша – в „договор за колективна сигурност с чисто консултативни функции“. Едва към края на септември – октомври 1990 г. всички страни-членки, с изключение на Съветския съюз, се обединяват около предложението за ликвидиране военните структури на организацията, което става през февруари 1991 г. на съвещание в Будапеща. Поканата за извънредно съвещание в Прага за разпускане на организацията е отправена от президента Вацлав Хавел на 17 май 1991 г. По това време и на Запад, и на Изток се коментира каква ще е бъдещата архитектура за сигурност в източната част на континента. Първоначалната идея е за „постепенен преход“ към бъдещите общеевропейски структури за сигурност (т. е. бъдещата Организация за сигурност и сътрудничество в Европа). Обсъждат се също варианти за субрегионални политически съюзи, какъвто например по-късно става „Вишеградската

група“ от централноевропейски държави. И в този момент, през пролетта на 1991 г., правителството на Румъния прави конфиденциални сондажи едновременно в София и Будапеща за създаване на някакъв субрегионален съюз между трите държави. Унгарското и българското правителство категорично отказват да обсъждат подобна възможност. Чисто като хипотеза може да се предположи, че зад сондажа на Букурещ стои Москва, тъй като в Кремъл действително са разглеждани такива варианти за регионални съюзи около европейските граници на Съветския съюз след приближавания край на Варшавския пакт. През лятото и есента на 1991 г. обаче чувствително се засилват полити-

ческите контакти с НАТО, заслуга за което има генералният секретар на Северноатлантическия съюз по това време Манфред Вьорнер. И така се стига до решението на срещата на Съвета на НАТО в Рим през ноември 1991 г. за създаване на Северноатлантически съвет за сътрудничество с участието на бившите страни от Варшавския договор. В своето изказване на настоящата конференция поставих въпроса, че е дошло време да обсъдим и важната тема за т.нар. „преходен период“ на преориентиране на политиката на бившите съюзници от Съветския блок от Изток към Запад. Но това вече е тема за друга дискусия.

Д-р Красимира Мархалева

ЙОРДАН БАЕВ

завършва история в СУ „Св. Климент Охридски“ и защитава докторат в Института по история на БАН. В момента той е доцент по съвременна история, преподавател по военнополитически проблеми на сигурността във Военна академия „Г. С. Раковски“, гост-преподавател в СУ „Св. Климент Охридски“ и в Дипломатическия институт на МВНР на Република България..

Специализирал е в международния изследователски център във Вашингтон „Удроу Уилсън“, в Националната академия по отбрана в Стокхолм, в Нобеловия институт в Осло и др., участник в няколко международни изследователски проекта: координатор на българската група в изследователския проект „Студената война“, в проекта „История на НАТО и Варшавския договор“ (Цюрих), „Сталинския терор в Източна Европа“ (Университета в Манчестър) и др.

Автор е на няколко монографии („КГБ в България“, „Системата за европейска сигурност и Балканите в годините на Студената война“ и др.) и на около 250 научни и научнопопулярни публикации в повече от 20 държави от Европа, Северна и Южна Америка и Азия, посветени на проблеми от политическата, военната, дипломатическата и разузнавателната история, история на организациите за европейска и евроатлантическа сигурност, международни и мироподдържащи операции.

Снимки: личен архив на д-р Йордан Баев